

Giovanni Miccoli, mojster zgodovinar in dolgoletni predavatelj na tržaški univerzi, je v svojem delu *I dilemmi e i silenzi di Pio XII* zapisal, da "je namensko poenostavljanje zgodovine prastara bolezen". K temu je dodal, da zgodovinar "ne opravlja svojega dela zato, da bi sestavil zagovor, dal duška svojim čustvom ali da bi se pokazal v dobri luči, temveč zato, da sebi in ostalim zagotovi orodja in gradiva za razumevanje". Preteklost moramo torej obravnavati kritično: pretekle dogodke in dejstva moramo preučevati na podlagi gradiv, ob upoštevanju najrazličnejših virov in pričevanj, ne pa jih predstavljati na način, kot si danes želimo, da bi se zgodili ali, še huje, z izkrivljanjem in ponarejanjem dejstev in s širjenjem delnih resnic.

Od nekdanj sem z nezaupanjem gledal na vse, ki slepo opevajo domovino, zagovarjajo absolutno resnico in nedotakljive dogme. Za takšne posameznike je poznavanje preteklosti kot versko prepričanje, ki ne dopušča kritičnega obravnavanja pojavov iz preteklosti. Prav zato sem v medijih kritiziral nekatere posameznike iz našega območja, ki si prizadevajo postati varuhi zgodovinskega spomina in soditi o tem, katere teme so primerne za javno obravnavo in katere ne. Zgodovinarje je namreč poleg nenehnega raziskovanja in spreminjanja mišljenja predvsem neskončna revizija, čeprav danes z različnih koncev zaznavamo slo po škandalih, kar je dokaz o napačnem dojemanju bistva takšne vede. Zgodovinarje mora biti v stanju širiti svoja dognanja in prodirati v družbo, tudi z namenom, da se zoperstavi izrabi zgodovine, ki je za veliko število posameznikov, ki niso zgodovinarji, zamegljena. Slednje je tudi razlog, da smo danes priča tolikšnim odvratnostim.

Ko gre za poskus rekonstrukcije zgodovinskih dogodkov na tako raznolikem območju, kot je naše, kjer se zaradi svojevrstnih posebnosti in problematike okolja poleg prave mere občutljivosti zahteva predvsem strokovno predznanje, so retorika, vznesenost in poenostavljanje povsem odveč. Je bolje požeti aplavz ali postreči s podatkom, ki nas spodbudi k razmisleku? Dogaja se namreč, da lažje opazimo trsko v očesu bližnjega, kot poleno v lastnem. Ob soočenju s selektivnim spominom je naloga zgodovinarja prav v tem, da osvetli vse vidike, brez izjem. Tudi takrat, ko gre za problem nacionalizmov - ideologije, ki je zajela prav vse. Ne moremo sprejeti trditve, da naj bi obstajal samo en agresivni nacionalizem, in sicer italijanski, medtem ko so pripadniki ostalih narodov živeli v nekakšnem obdobju nedolžnosti. Neki akademik je prav tu, v Strunjanu, v svojem nagovoru spomnil na liberalno-nacionalno zborovanje v Piranu avgusta 1896, ko so svečano odkrili Tartinijev kip. Povedal je, da so ob tisti priložnosti, ki je potekala v ozračju izrazitih politično-nacionalnih nasprotovanj, bila izrečena jasna sporočila proti Slovincem in Hrvatom. To povsem drži, a zavoljo strokovne objektivnosti spomnimo, da so bila radikalna stališča izrečena tudi na taboru v Kubedu avgusta 1870, kjer je eden izmed govorcev pozval slovenska dekleta, naj svojo ljubezen namenijo samo slovenskim fantom; spet drugi je poudaril, da je Istra izključno v lasti Slovencev, ker da so bili Slovani prvi, ki so jo naselili. Šlo je za obdobje nacionalizma, izraženega v najrazličnejših oblikah, a kljub vsemu je šlo za nacionalizem.

V izogib neplodnim polemikam je potrebno v prvi vrsti zgodovino poznati, jo predelati in se je ne bati. Z ignoriranjem, prelaganjem ali zakopavanjem kolektivnega spomina različnih tu živečih narodnih skupnosti ne bo nikoli mogoče preseči delitev. Na naslovnici obsežne publikacije *La questione di Trieste* (1981), ki jo je napisal Pirančan Diego de Castro, beremo, da je delo nastalo “z namenom, da bi Italijani in Slovani, ki sobivajo v pokrajini, na podlagi poznavanja turbolentnega obdobja razumeli, kako njihova sloga koristi obem narodom, ki ju je zgodovina za vedno približala”.

Dogodek v Strunjanu je bil v valu nasilja, ki je našo izčrpano zemljo zajel v 20. stoletju, med prvimi v Istri, ko je prišla do izraza zlonamerna logika političnega nasilja. Udejanjala se je zlasti v letih po prvi svetovni vojni, ko se je vehementno soočenje, ki je pod okriljem habsburškega cesarstva potekalo še znotraj zakonsko sprejemljivih okvirjev, začelo sprevračati v čedalje večjo agresivnost. Ta je bila neposredni produkt norosti velike vojne, ki je do temeljev pretresla Evropo. Prav tu so krogle ubile oziroma ranile nekaj mladih, ki so se brezskrbno igrali nedaleč od murve. Šlo je za nesmiselno in noro dejanje, ki je deležno najhujše obsodbe.

Kot zgodovinar sem večkrat iskal odgovor na vprašanje, kaj je privedlo do takšne tragedije, v kakšnih okoliščinah se je zgodila in ali je možno na podlagi zaporedja dogodkov rekonstruirati potek tedanjega dne.

Šlo je za obdobje, ko so črnosrajčniki vsakodnevno uničevali sindikalne, kulturne in politične sedeže socialistov v deželi, ne glede na to, ali so bili ti italijanski, slovenski ali hrvaški. Upravnik tržaške kvesture je tedanje razmere opisal kot “stanje civilne gverile”.

8. marca 1921 se je približno deset škvadristov iz Milj pripeljalo s tovornjakom v Izolo. Najprej so odvrkli nekaj bomb in uničili domovanje Luigija Chicca in Giuseppa Ulcigraija. Za tem so vdrli v prostore Delavske zbornice (Camera del Lavoro) v lasti socialistične zveze, kjer so zanetili požar in odvrkli nekaj ročnih bomb. Šlo je le še za enega v nizu dogodkov, ki so jim bila od začetka leta izpostavljena t.i. ‘rdeča središča’. Takšne kaznovalne akcije so potekale sočasno z napadi na ljudske domove, sedeže delavskih združenj, zadruga, sekcije, društva in časopisna uredništva komunistov, socialistov, kasneje tudi katolikov in demokratov širom po Kraljevini Italiji.

Februarja 1921 so v Piranu ustanovili eno prvih fašističnih celic, ki je bila znana po izredni krutosti. Razpolagala je z lastnimi sredstvi in iz Trsta redno prejemale pomoč v obliki orožja in ostalih dobrin, včasih tudi v obliki človeških okrepitev. Novoustanovljena celica je kmalu začela z delovanjem. Zoperstavljala se je vsem sindikalnim in socialističnim pobudam ter napadala delavske organizacije. Spopadi med fašisti in socialisti so bili na območju Pirana zelo pogosti. Nasilju, ki ga je povzročila ena stran, se je z enako mero agresivnosti odzvala druga. Razmere so bile izjemno napete. Do prerekanja med stranema je prišlo tudi 13. marca 1921. V noči iz 13. na 14. marec so streli prestregli skupino častnikov, ki so se z vojaškim vozilom prevažali iz Pirana proti Strunjanu. 15. marca zvečer je zagorel senik na posestvu nekega fašista v Luciji. Ta je prijavil predstavnike socialistov iz Pirana, saj je menil, da so bili naročniki požiga, ter jih je dal aretirati. Kot povračilni ukrep so črnosrajčniki še isto noč okrog polnoči vdrli na dom Pirančana Antonia Seme, znanega predstavnika socialistov, razdejali njegovo stanovanje in z revolverjem izstrelili nekaj streliv. Povsem so uničili njegov delovni kabinet, kose pohištva pa odvrkli v bližnje пристanišče. Ob grožnjah z revolverjem je

Sema zapustil svoj dom, škvadristi pa so ga predali karabinjerjem. Tamkajšnji marešalo je očitno soglašal s storilci in je Semo aretiral. Antonio Sema se je naposled znašel v zaporu skupaj s komunistom Luigijem Fondo, z učiteljem Domenicom Contentom (ki je bil med ustanovitelji in aktivnimi člani lokalnega socialističnega odbora) in z Renzom Vidalijem. Sekretarju Delavske zbornice Alessandru Tamaru je uspelo pobegniti in se izogniti krivičnemu prijetju. Škvadristi so takoj za tem prešli v napad in uničili sedeže socialistov v Luciji, v Svetem Jerneju in v Sečovljah.

Nato je prišla sobota, 19. marec 1921, dan sv. Jožefa in predvečer priključitve Julijske krajine Kraljevini Italiji. Iz kakšnih razlogov so črnosrajčniki z vlaka, namenjenega proti Trstu, streljali na skupino nemočnih otrok, ki so se igrali pred poslopjem 'Lege'? Najverjetneje je šlo za izraz gneva po vrsti razočaranj, ki so sledila koncu prve svetovne vojne, kot tudi za odziv na napeto in razgreto ozračje leta 1921. Spomnimo, da je poleti leta 1919 vojaški Urad za obveščanje operativnih enot v svojem poročilu navedel, da se v Strunjanu zaznava "aktivna propaganda s strani klerikalne stranke" poslanca Spadara, "in čeprav so skoraj vsi prebivalci italijanske narodnosti, se ti pogosto predajajo proti-italijanskim parolam in dejanjem". Lahko sklepamo, da je bila uporaba orožja neke vrste resno opozorilo lokalnim predstavnikom socialistov. Prav tu je bila namreč spomladi leta 1921 ustanovljena prva komunistična celica, ki je kasneje usklajeno delovala s socialisti.

19. marca so se še pred tragičnim dogodkom odvijali spopadi med socialisti in fašisti. Proti večeru so trije črnosrajčniki, ki so prišli na obisk k fašistom v Piranu, v Luciji sedli na vlak, da bi se vrnili v Trst. V vagon, v katerega so sedli, je tedaj priletelo nekaj velikih kamnov. Napadeni fašisti so z revolverjem takoj izstrelili nekaj nabojev proti napadalcem, ki so se iz strahu pred najhujšim razbežali. Trije škvadristi so po dogodku, v katerem so se znašli, vznemirjeno nadaljevali pot z vlakom. Ko so prispeli v Strunjansko dolino, v bližino strnjenege naselja, so začeli vsepovprek streljati. Pod streli je v trenutku padel petnajstletni Renato Braico, edina smrtna žrtev, ki jo uradno zasledimo v virih in v redkih novinarskih prispevkih. Njegovega brata Maria (starega šestnajst let in najstarejšega dečka v skupini), je zadelo sedem krogel. Le za las je ostal živ, a je za vedno ostal težek invalid. V resnici sta bili smrtni žrtvi dve: zaradi hudih strelnih ran je preminil tudi Domenico Bartole. Med otroki, ki so bili po spletu nesrečnih okoliščin v bližini vlaka, sta bila še Ivan Bolčič in Francesco Hervatič, oba bolj ali manj huje poškodovana. Brez posledic sta jo odnesla le najmlajša Domenico Rosso ('Botasel') in Pietro Savron, ki sta se po čistem naključju ravno tedaj vračala domov na večerjo.

Lokalni tisk dogodku ni namenil pozornosti. Časopisi so bili v tistih dneh povsem osredotočeni na poročanje o praznovanju v Trstu, kjer so obeležili priključitev Julijske krajine Kraljevini Italiji. Krvavi dogodek je kmalu šel v pozabo in mu skorajda niso namenjali pozornosti.

Obmejni fašizem na specifičnem območju, kot je Julijska krajina, je neredko imel večplastno funkcijo. Če je po eni strani poleg boja proti t.i. 'boljševistični nevarnosti' sočasno bojeval tudi narodnostno bitko proti slovenskemu in hrvaškemu prebivalstvu, spomnimo, da so bile v fašističnih vrstah tudi povsem neitalijanske škvadre, kot na primer tista iz Svetega Petra. Sestavljali so jo izključno Slovenci in je bila ustanovljena sočasno z ustanovitvijo Fascia v Piranu. V spopade, do katerih je prišlo marca 1921 na območju Pirana, pa so bili

vključeni večinoma Italijani. Trditi, da je šlo med eno in drugo stranjo za sovražnost, ki so jo vodili izključno nacionalni vzgibi, bi bila varljiva in zavajujoča.

Skoraj stoletje po tragičnih dogodkih se bomo le s potrpežljivim zbiranjem porumenelih papirjev in z njihovo podrobno preučitvijo zmožni dokopati do nekaterih odgovorov. Le tako si bomo lahko odgovorili na še vedno odprta vprašanja, povezana s takratnim dogodkom, ko so le nekaj ur po nastopu koledarske pomladi, streli pokončali dva mladostnika, tri pa huje ranili.

KRISTJAN KNEZ

Predsednik Društva za zgodovinske in geografske študije Piran

(Società di studi storici e geografici, Pirano)

Podpredsednik Skupnosti Italijanov "Giuseppe Tartini" Piran

(Comunità degli Italiani "Giuseppe Tartini", Pirano)

Direktor Italijanskega središča "Carlo Combi" Koper

(Centro Italiano "Carlo Combi", Capodistria)